

između upravljanja krizom i društvenih pokreta: mesto institucionalnih reformi

džin koen

Iako je već rečeno »zbogom« proletarijatu, bauk marksističke klasne teorije još uvek kruži levicom. A ipak je jedinstvo teorijske po-sebi—izvesnosti i revolucionarne samopouzdanosti (»self—confidence«, Habermasova formulacija) koje je nadahnjivalo marksizam slomljeno — iz istorijskih i teorijskih razloga. Promene u odnosu između države i društva i u rasporedu slojeva u savremenom kapitalizmu, sposobnost kapitalističkog sistema za preživljavanje i pojava novih društvenih pokreta, to su neki od istorijskih tokova koji su potkopali prvobitnu teoriju. No, teorijske slabosti marksističke sinteze govore nam mnogo toga jer pokreću probleme sa kojima mora da se suoči svaka kritička društvena teorija, marksistička ili neka druga.

Marksov uvid u oblike moći i društvene borbe unutar modernih društava zavisio je od pretpostavki koje su se ticale odnosa sloja i strukture, društvenog osporavanja i društvene promene, sistemskih protivrečnosti i društvene akcije. Tačnije, marksistička sinteza teorije sistemske krize sa teorijom društvene akcije (klasne borbe) pretpostavlja postojanje jedinstvenog sistema — kapitalističkog načina proizvodnje — čija se logika probija u sve sfere života. U skladu s tim, svi elementi gradanskog društva i države posmatrani su kao burzaoške institucije podredene logici principa kapitalističke organizacije. To je Marks dovelo do stanovišta da analiza upravljačkog mehanizma i principa stratifikacije modernog društva otvara osnovu za nastanak društvenog identiteta kolektivnih aktera uključenih u radikalne društvene pokrete. Ono se ponavlja u zaključku da alternativna potpuno kapitalističkom sistemom mora da bude potpun raskid sa »burzaoškom« kulturom i institucijama. Normativni sadržaji društvenog života i univerzalističke vrednosti, koje je Marks hteo da odbrani, njegova teorija nije mogla da imanentno smesti u gradansko društvo, pa je na taj način postala meta — društvena, teleološka filozofija istorije.

Bilo bi krajnje neodgovorno da se danas zadrži ovakva slika modernog društva i njegove alternative. Ni struktura zapadnih društvenih sistema ni novi društveni pokreti nisu upodobljeni tom modelu. Staviše, sve meta-društvene garantije normi i vrednosti izgubile su ubedljivost. Moderni društveni sistemi diferencirani su u niz podsistema od kojih je ekonomija samo jedan¹). Teoretičari kolektivnog ponašanja opširno su opisali složenost motiva, tumačenja potreba, te pogleda na svet koji ubočili društvenu akciju.²⁾ Zato bi »postmarksistička« kritička teorija, koja više ne pretpostavlja primat ekonomije, ali ne pada ispod nivoa Marksova dostignuća, imala tri zadatka: ona mora biti kadra da identifikuje strukturalne protivrečnosti, pravac razvoja krize i mehanizme raslojavanja u savremenom društvenom sistemu, da proceni mogućnosti nastanka društvenih pokreta i njihove mogućnosti, da se opravdaju principi kojima se rukovodi pristajanje uz dati društveni i politički projekti.

Klaus Ofe, Jürgen Habermas i Alen Turen težili su ka tome da razviju kritičku teoriju primerenu savremenom društvu, koja bi izbegla fatalizam, dogmatizam ili apologiju.³⁾ Sva trojica su uočili teškoće skopčane sa pozivanjem sistema i akcije unutar jedinstvenog teorijskog okvira. Zaista kao da se desila prečutna podela rada između (1) napora za razvijanje ne-ekonomističke teorije krize sposobne da artikuliše logiku podistema i mehanizma raslojavanja u razvijenom kapitalizmu (Ofe); (2) pokušaja da se pronade odgovarajuća zamena za meta-društvene garantije standarda (Habermas); i (3) teorije društvenih pokreta koja prekoraca granice društveno-ekonomske analize klase. Prvi pristup prilazi strategijama strukturalnih reformi preko teorije političke krize a drugi u habermasovskoj verziji, artikuliše proceduralna pravila za opravdanje normi društvene akcije. Pa ipak, ova su izgleda nesposobna da svoje rezultate pretvorte u pojmove koje bi radikalno društveno osporavanje moglo nekome da uputi. Treći pristup poistovećuje usredosredost na kulturu i stvaralačku ulogu društvenih pokreta u utvrđivanju identiteta sa reinterpretacijom društvenih normi, ali ove pokrete ne poistože sa mapom stratifikacije ili specifičnim institucionalnim ograničenjima koja postoje u društvenom sistemu. Nejasno je, onda, kako ovi različiti pristupi deluju jedan na drugi. Pošto su ove teorijske strategije povezane sa ozbiljnim političkim pitanjima (kao što je pitanje odnosa između reforme i društvenog pokreta), razmotriću prednosti i ne-

dostatke svakog od njih i predložiti način na koji bi se mogli dovesti u međusobni sklad. Dozvolite da napravim uvod u moje opaske konstatacijom da sam pre za teorijsku podeštu rada, onakvu kakvu je opisana nego za pokušaje da se bilo koji pristup generalizuje ili se sačini njihova sinteza.

Prva teorija se odlikuje kritičkim usvajanjem teorije sistema usmerene na otkrivanje strukturalnih dimenzija stratifikacije, raspodele moći i kritičnih potencijala razvijenog kapitalizma. Ali, očigledna paralela između Ofeove kritike teorije sistema i Marksove kritike političke ekonomije (teorije sistema XIX veka) ne bi trebalo da bude precenjena. Mada se Marks usredosredio na krizne tendencije unutar ekonomskog sistema, baveći se svim ostalim kao njegovom okolinom, njegova kritika fetišizma išla je za tim da otkrije sposobnost društvenih klasa za akciju. Ofeov pristup je delom kompleksniji, a delom manje ambiciozan. Njegova analiza mogućnosti krize ugradenih u međusobni odnos triju podsistema (ekonomskog, političko-administrativnog i normativnog)⁴⁾ uzdržava se od dedukcije konfliktnih potencijala društvenih aktera. Razlozi za ovakvu uzdržanost su jaki. U razvijenom kapitalizmu, rast administrativno-političkog podsistema koji se meša u ekonomiju dovodi do toga da više nema korespondenciju između suprotnosti najamnog rada i kapitala i konstituisanja društvenih klasa. Društveni identiteti kolektivnih aktera ili društvenih pokreta ne mogu da budu izvedeni iz analize ekonomskih upravljačkih mehanizama⁵⁾, jer ekonomski podsistemi više nije izolovan od političko-administrativnog posredovanja. Prodor države u ekonomski podsistemi usložnjava odnose ne-jednakosti čineći ih višedimenzionalnim. Shodno tome, neophodno je identifikovati političke mehanizme raslojavanja da bi se zahvatile nove strukturalne dimenzije raspodele moći i privilegija. Iz pomenutog proizlazi da se krizne tendencije pojavljuju ne samo unutar nego i između podistema. Formalno demokratska država podrazumeva sistematsku logiku koja odabira, stvara i priznaje određene vrste interesa, a isključuju druge.⁶⁾ Istovremeno, političko-administrativni sistem sprečava opšte učestovanje u stvaranju konsenzusa pošto raspoređuje mogućnosti određenih slojeva da se obraćaju državi ili koriste njene usluge.⁷⁾ To je objašnjava, jednim delom, kompatibilnost formalne demokratije i kapitalizma počev od XIX veka.

O fe nudi ubedljivu strukturalnu analizu načina na koji institucije političkog sistema (masovne partije, parlamenti, sindikati) prihvataju ili odbacuju tipove potreba i motiva u političkoj artikulaciji. Vertikalna osa klasne nejednakosti (proizvodni odnosi) prekrivena je horizontalnim političkim sistemom stratifikacije koji stvara nove nejednakosti⁸⁾. Pri tome je značajno zapaziti da interese ne dolaze u politički sistem naprsto odnekud nego su delom konstituisani kao interesi vis-à-vis političkog tržišta, koje je sam politički sistem. Troslojna stratifikacija proizlazi iz ovih procesa: (1) duž vertikalne ose, putem tržišta i proizvodnih odnosa razvijaju se klase; (2) duž linija klasa koje je stvorio političko-administrativni podsistemi nastaju interesne grupe; (3) Država konstituiše marginalizovane oblasti, grupe i tipove potreba koje su kao takve (marginalne). Bez mogućnosti da se artikulišu vis-à-vis političkog sistema. Tako se zauzdavaju vitalni prostori društvene grupe i kategorije za koje se smatra da mogu predstavljati pretjun sistemom. Sigurnosti radi, klasna nejednakost ostaje i produbljuje se putem pristrasnog odbira i zadovoljavanja same interesa spojivih sa kapitalističkim organizacijskim principom. Klasne razlike i dalje diktiraju u životima pojedinačaca različite šanse koje se ne mogu izjednačiti putem kompenzacije države. Ali, politički determinisan raskorak zmedu sektorima i kategorijama sledi sada drugaćiju logiku. Linije interesne organizacije i sukoba interesa probijaju na tlo same države — one se više ne izvode iz odnosa bitnih aktera prema sredstvima za proizvodnju. Nema ni potpuno direktnog odnosa između dva upravljačka mehanizma (ekonomije i političkog sistema) o kojima govori Ofe, i konstituisanja društvenih identiteta potencijalnih društvenih pokreta ili kolektivnih aktera.

Rekonstrukcija teorije krize o obliku kritike (odredivanja granica) upravljačkih sposobnosti i strategije reformi države (kriza upravljanja krizom) služi dvema svrhama. Prvo, ona omogućava razumevanje logike koja leži u teme-

1) Talcott Parsons, «The Evolution of Societies» (New Jersey, 1977); i Niklas Luhmann, «Legitimation durch Verfahren» (Berlin, 1969).

2) Ted Gurr, «Why Men Rebel» (Princeton, 1970); Charles Tilly, «From Mobilization to Revolution» (Reading, Mass., 1978); and N. J. Smelser, «Theory of Collective Behavior» (New York, 1962).

3) Claus Offe, «Strukturprobleme des kapitalistischen Staates», (Frankfurt, 1972); «Political Authority and Class Structures — An Analysis of Late Capitalist Societies», in «International Journal of Politics», Fall 1976, pp. 67ff., and «The Attribution of Public Status to Interest Groups — Observations on the West German Case», in Suzanne Berger, ed., «Interest Groups in Western Europe», (Cambridge, 1979); Jürgen Habermas, «Legitimation Crisis», (Boston, 1975); and «Communication and the Evolution of Society», (Boston, 1979); Alain Touraine, «Production de la société» (Paris, 1973) i «The Voice and the Eye» (New York, 1981), i «L'Après Socialisme» (Paris, 1980).

4) Offe, «Strukturprobleme», op.cit., pp. 66–68. Ofe radi u prvom redu da Luhanovim verzijama sistemskog teorije.

5) Offe, «Crisis of Crisis Management», op.cit., pp. 52–54.

6) Offe, «Political Authority and Class Structures», op.cit., pp. 73–82.

7) Ibc., pp. 82–93.

8) Ofe definisi organizacijski princip kapitalističkog sistema kao razmeninski odnos. Otd prostoće pretvaranje najamne radne snage i kapitala u robu i odluke o autonomnom privatnom investiranju nezavisno od države. «Crises of Crisis Management», op.cit., pp. 33–34.

lju naizgled nasumičnog širenja sukobljenih interesnih grupa koje se obraćaju političko-administrativnom sistemu (korak iza pluralističkih teorija države). Drugo, ona otkriva ograničenost državne strategije strukturalnih reformi (upravljanje krizom) koja teži poništavanju disfunkcionalnih efekata kapitalističke reprodukcije bez revolucionisanja sistema povećanjem autonomije »sistemu stranih (ne-trišnih) strukturalnih elemenata (administrativnih i normativnih podsistema) radi obezbeđivanja sistemskog integracije¹⁰. Ukratko, kriza upravljanja krizom odnosi se na nesposobnost reformi unutar države blagostanja da otkloče disfunkcionalne društvene posledice kapitalističke proizvodnje bez a) narušavanja kapitala odnosa; b) prenošenja protivrednosti u administrativni sistem (preopterećen zahtevima); ili c) potkopavanja legitimite neophodnog za mogućnost funkcionisanja države. Fiskalna kriza države i sve manja mogućnost masovne partije ili sindikata da stvore društvene identitete i usklade masovnu participaciju znaci su krize upravljanja krizom.

Ofeova teorijska strategija je najbolja u delu u kojem objašnjava red i granice potencijalnih poteza da se upravljački problemi razreže kroz »reformu reforme«. Pre nego što su »regiman« i »tačerizam« pokazali svoja ružna lica, Ofe je već ukazao na strateške kandidate za rešavanje krize upravljanja krizom: reprivatizaciju i korporativistički uzmak (neoliberalizam); pokušaje da se redefinišu i umanje prava (prinudna ograničenja demokratije); strategije administrativne decentralizacije radi premeštanja zahteva sa države na druge instance vlasti (novi federalizam); i neokorporativistička strategija zaobljenja parlamenta, partija i formalnog prava putem političkih institucionalizujućih, probrahan funkcionarnih, interesnih grupa koje treba da podele odgovornost za odluke i promašaje¹¹). Ofe takođe pokazuje kako se izbor među ovim alternativama sukobljava sa rizicima ugrožavanja legitimite ili nemoci da sukobe zadrži unutar granica upravljivosti političkim sistemom.

Specifična slabost ovog pristupa je nemogućnost da se rasveti značaj manjka legitimite za društvene aktere.¹².

U okviru teorije krize koja analizira političke i institucionalne podsisteme sa funkcionalističke tačke gledišta malo se govori o važnosti njihovih normi ili o uticaju koji na društvene aktere imaju povrede legitimacijskih principa od strane upravljačkih mehanizama. Takav pristup može da objasni logiku sukoba interesa od kojih dolazi na tlu protivrečnih sistemskih imperativa. Teoretičar kritike sistema sputan je područjem svog predmeta kada želi da identificuje posredujuću vezu samo onih dogadaja (sukoba interesa) koji izazivaju ili artikulišu logiku upravljanja krizom ili strukturalne reforme. U tom kontekstu, manjak legitimite znači samo da nema dovoljno masovne odanosti političko-administrativnom sistemu. To je pitanje ponasanja koje je sa stanovišta održanja sistema ili funkcionalno ili disfunkcionalno. **Društvena akcija** koja u sebi uključuje i osporavanje institucionalnih tumačenja normi i vrednosti sistema ne može da se proceni. Nije razmotren odnos između univerzalističkih zahteva političkog sistema i sukobljenih interpretacija tih zahteva od strane onih »unutar« i onih isključenih iz sistema. Bitke oko stvaranja i definisanja društvenih normi nemaju status dogadaja. Društveni pokreti, koji se suprotstavljaju političkom etabiranjem, zato nužno izgledaju kao znači destrukturacije, deinstitucionalizacije, i kao regresivni oblici konstituisanja identiteta. Oni se mogu posmatrati kao neizbežni pratičici krize upravljanja krizom, ali ne neposredno ne mogu analizirani sa tog stana. Stoga kritika selektivnosti političko-administrativnih podsistema propušta da ponudi nova sredstva pogodna za nove interpretacije potreba, normi, motiva, zahteva ili akcije isključenih iz artikulacije u samoj državi.

Ona ne može ni da razlikuje logiku reformi koje služe funkciji upravljanja krizom i **institucionalnih** reformi koje artikulišu protiv-moć,¹³) demokratizuju ili omekšavaju upravljačke mehanizme, i ublažavaju ili čak dovode u pitanje organizacijski princip društva prema menjanju prirode društvenih partnera i novih definicija pravila igre. Tako se razgraničenje može načiniti kombinovanjem stanovišta teorije akcije i institucionalne analize koja traga za izvorom i pravcem institucionalne promene koju pokreće društveni pokreti. Sa Ofeovog stanovišta, medutim, sve institucionalizovane reforme su, po definiciji, »strukturalne reforme« koje služe, mada neuspšeno, funkciji upravljanja krizom. Kritička teorija sistema je tako ograničena na sledeće: Podogna je za probleme nadzora i disfunkcionalne posledice strategija upravljanja krizom; može da artikuliše mehanizme koji stvaraju sukobljene interesne grupe (stratifikacija); i može da ukaže na logiku promenljive marginalizacije isključenih društvenih aktera na koje se gleda kao na žrtve.

Medutim, ograničavajući se na sistemski racionalitet, ovaj pristup nehotice ojačava tehnokratsku iluziju koju pokušava da kritikuje. Naime, on otkriva sve ozbiljnije strukturalne inovacije koje se na upravljanje krizom prenose preko institucionalnih reformi i društvenih

pokreta. Sve strategije ranije pominjane »reforme reforme« obuhvataju promene institucionalnih aranžmana samo do one mere u kojoj je moguće oslobadanje upravljačkih mehanizama od institucionalnih ograničenja (što još više izmešta ekonomiju i administraciju iz ležišta društva) i potiskivanje tematizacije institucionalnih aranžmana takođe. Institucionalni poredak je, ukratko, postavljen kao okolina koju treba kontrolisati. Ofeovo neadekvatno razgraničenje između političkog i administrativnog podsistema (drugi se sadrže u prvom preko društvenih normi) delimično objašnjava previdanje drugačijeg tipa reforme. »Progresivne« institucionalne reforme, koje bi dodavale nove upravljačke mehanizme u normativnim ili zakonski poredak (otvoreni za reinterpretaciju i kritiku), širele ga (univerzalizovale) i demokratizovale procedure i uključene aktere, ne mogu se sprovoditi po ovom teorijskom shvatanju. Slabosti ovog pristupa mogu se rezimirati u jednoj rečenici metodološki nespreman da uzme u obzir zahteve teorije akcije, osim normi koje motivišu akciju i kolektivne aktere koji mogu potpuno da budu integrirani u okvir teorije sistema. Alternativne teorijske strategije Habermasa i Turena svaka ponaosob ističu u prvi plan baš te dimenzije – normativno-konsensualni i konfliktualni aspekt akcije. Mada svaki od njih uspeva da popuni neku od praznina preostalih u kritičkom funkcionalističkom modelu, oni to čine po cenu nove aporije. Kao rezultat, ova rešenja mogu da se kritikuju sa stanovišta onog drugog.

Habermas pokušava da ispravi zablude sistema teorije proformulisanjem koncepta krize tako da se uzme u obzir značaj društvene akcije, i da se dimenzije normativnog koncepta racionalnosti podvrgnu kritici od strane savremenog društva. On obrazlaže da se o krizi može govoriti samo ako pripadnici društva doživljavaju strukturalne promene (reforme) kao pretjeru svom društvenom identitetu. Da bi kriza krize upravljanja prerasla u krizu sa velikim »K« morale bi da nastanu pretnje društvenoj integraciji, ili da dove do rušenja konsensualnih temelja na kojima počivaju identiteti normativnih struktura usmerenih ka akciji. Strategije upravljanja krizom koje dovode do širenja upravljačkih mehanizama na dotad netaknute oblasti života trebalo bi da ugroze proces kroz koji se stvaraju smisao, vrednosti, norme i motivacije. U skladu s tim, teoretičar mora da bude sposoban da krize društvenog identiteta dovede u vezu sa problemima upravljanja na takav način, da razgovetna logika komunikativne društvene akcije i funkcionalizacije sistema ne bude zamagljeni.¹⁴⁾ Habermasova kritika funkcionalnog racionaliteta kreće putem rekonstruisanja logike komunikativne interakcije i moralnog razvoja, to jest, socijalizacije pojedinaca kroz norme i vrednosti u svrhu opravdavanja i razvijanja interaktivnih sposobnosti i učenja u njih ugradenih procesa.

Habermas je preispitivao zasnovanost teorije krize na ovim ključnim prepostavkama.¹⁵⁾ Prvo, da prodor upravljačkih mehanizama u svet života preti da iscrpi izvore za stvaranje smisla; drugo, da iako su sadržaj i forma ranijeg legitimite pretrpeli slom, razina moralnog i saznanjnjeg razvoja uključene su u buržoasku kulturu koja zadržava svoj značaj i mogla bi da bude razoren jedino nasilnim procesom ili daljim nazadovanjem. Konačno, Habermas obrazlaže da legitimitet autoriteta (normi i vlasti) uključuje i praktične zahteve za istinitošću.¹⁶⁾ No, Habermas ne mogu da privuku specifične norme legitimite u institucionalnom okviru razvijenog kapitalizma na kojima bi mogla da se obezbedi verovatnoća postepenog razrešavanja krize. On, poput Ofea, tvrdi da su carstvo javnosti i političke ideologije funkcionalizovane i da su ideo-oloski zahtevi za istinitošću zamenjeni cinizmom i napuštanjem principijelne argumentacije. Savremene institucije tako više ne podležu imantanjo kritici koja bi mogla da se poziva na norme ili vrednosti koje bi mogle dobiti saglasnost. Više se ne može prepostaviti očiglednost univerzalističkih normi sama po sebi. — Izvan društvene garancije u kojima su one bile **utemeljene** (prirodno pravo, pojam čoveka ili subjekta, filozofija istorije, ekonomski zakoni) slomljene su i nisu zamenjene ubedljivim, funkcionalnim ekvivalentom.

Za razliku od Ofea, Habermas nije voljan da naznači empirijske dimenzije društvene teorije ili akcije. Tako se on okreće mikro-društvenoj razini socijalne psihologije da bi gradio celinu. Ukratko, on pokušava da pokaže stvaranje na motivima zasnovane moći i prisustvu temeljnih određenja komunikativne etike unutar tipičnih procesa socijalizacije. Jednim delom, njegova teorijska strategija teži da rekonstruiše evolucijsku logiku (ili racionalizaciju) komunikativne interakcije posredstvom diskurzivnog racionaliteta ugradenog u razne postupke argumentacije kojima se odlučuje o važnijim zahtevima (istine, pravičnosti i pravde). Oslanjanjući se na teoriju kulturne racionalizacije, on obrazlaže da ne samo da je potreban nego je već delom nastao novi stadijum post-konvencionalnog, individualnog i kolektivnog identiteta.¹⁷⁾ Ako bi se ovo moglo pokazati kao tačno, onda komunikativna etika ne bi bila samo još jedna van-društvena garancija koja bi igrala istu ulogu poput teorije istorije u marksizmu.

U programatskoj analizi, koja je po opštem mišljenju vrlo nedovršena, Habermas ukazuje na značaj promena u procesu socijalizacije u obrazovnom sistemu i porodicu, za kompleksnost sistema uloga i ključne aspekte društvenih pokreta koji tokom poslednjih 20 godina predstavljaju dokaz značaja komunikativne etike za nastanak na motivu zasnovane moći¹⁸⁾

9) Ofe, »Political Authority and Class Structures«, op.cit., pp. 95–100. Ofe obrazlaže da su kapitalistički odnosi prekriveni i usložnjeni političkim sistemom stratifikacije koji stvara raskorake između »vitalnih oblasti«. Ove društvene nejednakosti i stratifikacija interesnih grupa staje u neposrednom odnosu sa promenljivom udelom političkih zahteva koji se filtriraju iz institucionalnih sektora prema svakoj dator grupi – pri čemu je veći udeo usmeren onim grupama koje su funkcionalno neophodne.

10) Ofe, »Crises of Crisis Management«, op.cit., pp. 36–43. Treba primeti da Ofeova teorija krize nije teorija sloma. Niti ona zasniva teoriju revolucije. Pre će biti da je Ofeova teorija krize teorija granica strukturalnih reformi.

11) Ofe, »Attribution of Public Status to Interest Groups«, op.cit.

12) Ofe izričito odbacuje »normativnu analizu«. Cf. »Strukturprobleme des kapitalistischen Staates«, op. cit., pp. 85–86.]

13) V. André Gorz, »Strategy for Labor« (Boston, 1987).

14) Jürgen Habermas, »Legitimation Crisis«, op. cit., pp. 1–31.

15) Ibid., pp. 95–143. Vidi takođe Habermas, »Communication and the Evolution of Society«, op. cit., pp. 178–205. Za detaljniju analizu Habermasove političke teorije vidi moj tekst »Why More Political Theory?« u Telos, 40 (Summer 1979), pp. 70–94.

U onoj meri u kojoj su pokreti zasnovani na ovakvoj paradigmii socijalizacije, pružaju univerzalistički zasnovanu moralnost i teže stvaranju demokratskih postupaka za opravdavanja normi i interesa, oni se mogu smatrati progresivnim.¹⁹ Jasno, ono što je zanimljivo za Habermasa je logika opravdavanja i tumačenja vrednosti i normi unutar pokreta, a ne zamena njihovih sadržaja onim čime se bave. Predmet ove teorije nije motivacija, nego logika motiva. Ukratko, značajni, progresivni društveni pokreti su bitni kao nosioci univerzalističkih kulturnih mogućnosti i moralnog razvoja koji se zasnivaju na aspektnijem nivou kulturne racionalizacije. Habermas nije zainteresovan za specifične, institucionalne inovacije društvenih pokreta (kao što su novi oblici udrživanja, demokratije); odista, baš ovu kreativnu dimenziju društvenih pokreta pristup njegovu zabilazi.

Naravno, Habermas naglašava da struktura diskurzivnog racionaliteta koji je kontracičenjenički predstavlja potencijal za opštu evoluciju. Ta struktura pruža standarde za procenu legitimite institucija i zahteva društvenih pokreta koji se razvijaju kao odgovor na krize. Rekla bih da to nije mali napredak. Odbijam kritiku da je ova teorijska strategija previše formalna ili apstraktima zato što ne odlučuje u kojim bi oblicima post-konvencionalne, proceduralne norme trebalo da budu institucionalizovane. Nije zadatak ovakve teorije (ili bilo koje druge) da stvari model za institucionalizovanu artikulaciju emancipovanog društva. Nije tačno ni to da ova verzija teorije krize unapred zatvara sve moguće puteve do onih kojima je upućena. Naprotiv, neophodno je da kritički teoretičari razmišljaju o kriterijumima za razlikovanje naprednih od anti-modernih razrešenja kriza u društvenom identitetu. **Nijedna kritička teorija ne može da postoji bez kriterijuma kojima bi se branilo pripadništvo posebnim društvenim pokretima i ciljevima.** Ono ne znači da precenjujemo značaj artikulisanja univerzalističkih kriterijuma za postupke rešavanja konfliktata i prosudjivanja zahteva za važenjem.

Jer, ograničenja ove teorijske strategije su jasna. Uprkos preformulaciji pojma krize, analiza problema legitimizacije ne upućuje na proces kojim bi postojala tumačenja institucionalizovanih normi bila osporena i artikulisana nova. Ona može samo da ukaze na strukturalne promene koje smanjuju moć starih normi i oblika legitimacije.

Rekonstrukcija logike moralno-kulturnog razvoja koje se sadržina normi ne tiče, ne može da zade u dinamiku društvenih pokreta u kojima i kroz koje se vode bitke oko tumačenja normi i stvaranja novih, niti da tu dinamiku ob-

tičke kulture, onda se ne može raspravljati o makro-institucionalnom prostoru napetosti između normi i stvarnosti. I Habermas i Ofe su naglasili potencijalno uznemiravajuću posledicu upravljanja krizom: pomeranje sukoba na periferiju (marginalizacija) i mogućnost da nastanu grupe u kojima se vide nosioci sukoba a da one ne budu nosioci prosvetne akcije. Habermas je odista kritikovao savremene društvene pokrete kao partikularističke i anti-moderne u onoj meri u kojoj ne stvaraju elemente postkonvencionalne moralnosti i diskurzivne racionalnosti. Ali nije bio u pravu kad je zbog toga otpisao sve društvene pokrete koji sadrže neka anti-moderna obeležja. Istoriski, takvi pokreti su bili kadri da pruže ogromna iskustva učenja, i u svakom slučaju, njihovi normativni temelji su i danas zasnovani na unutarnjim protivrečnostima. Dok su njihovi specifični zahtevi i samo-razumevanje zaista često anti-moderni i neoromantičarski, njihovi oblici organizovanja koji su podrazumevali poseban naglasak na nove oblike demokratske participacije u stvaranju svih politika, otelovljuju u stvari post-konvencionalne norme. Pokreti su zato postajali predmet dobronamerne imantene kritike. I više od toga, ako univerzalizam ne treba da ostane prazna formula, on mora da prihvati solidarnost sa svakim razlikovanjem pod uslovom da su posebne grupe i pokreti voljni da tolerišu razlike i da su otvoreni za dijalog. I zaista, postojanje razlike je dodatni pokazatelj kontinuiteta gradanskog društva na nivou institucionalizovanih normi koje su cadre da motivišu ne samo pojedince nego i velike grupe. Deljenjem fokusa akcije između apstraktne nivoa kulturnog razvoja i mikro-društvenog nivoa pojedinačne socijalizacije, Habermas blokira analizu institucija i kolektivne prakse koji čine ove norme ostvarljivim.

Alternativni pristup polazi od tačke analize društva preko kolektivnih aktera i njihovih oblika borbe i neposredno ulazi u tumačenje projekata i onoga što su uloge društvenih pokreta. Turenova analiza kreće se u suprotnom pravcu od Ofea i Habermasa: ne samo da ne smatra izmenjeni odnos države i društva znakovim prestanka klasične borbe, već on prvenstveno pokušava da ispravi marksističku grešku definisanja društvenih pokreta u ekonomskim i sistemskim terminima. Društveni odnosi se više ne shvataju za rezultat mesta u strukturi rada ili odnosa prema sredstvima za proizvodnju. Na njih se radije gleda kao na normativno usmerenu interakciju medju protivnicima unutar društva.

skih razloga. Promene u odnosu između države i društva i u rasporedu slojeva u savremenom kapitalizmu, sposobnost kapitalističkog sistema za preživljavanje i pojava novih društvenih pokreta, to su neki od istorijskih tokova koji su potkobili prvo bitnu teoriju. No, teorijske slabosti marksističke sinteze govore nam mnogo toga jer pokreću probleme sa kojima mora da se suoči svaka kritička društvena teorija, marksistička ili neka druga.

jasni. Teorija krize ne može ni da razjasni odnos između strukturne dominacije ili stratifikacije i društvenih pokreta koji izlaze na scenu i pokreću neka konkretna pitanja, obuhvataju posebne grupe, i osporavaju specifične institucionalne strukture heteronomije. Habermasova teorijska strategija može da objasni verovatnoču križa društvenog identiteta i da proceni apstraktnu kulturnu mogućnost koja je na raspolaganju za alternativno konstituisanje identiteta. No, uprkos pokušaju da unese aspekt akcije u teoriju krize, uprkos davanju značaja standardima kojima bi se procenjivao karakter društvenih pokreta Habermasov teorijski okvir ne ukazuje na mesto, na konstitutivnu ulogu društvenih pokreta u pogledu legitimacije, funkcionalisanja javne sfere, ili stvaranja normi. Osim toga, ovo Habermassa primorava da ne-političke pokrete, one koji nisu jasni nosioci kulturnih evolucijskih potencijala proceni kao, u najboljem slučaju, defanzivne, a u najgorem, kao nazadnu reakciju na krize. Argument da bi smanjivanje legitimacije vodilo u krize ako bi ga pratilo manjak motivacija, vodi ka stanovištu koje apstraktno suprotstavlja društvenu integraciju društvenog dezintegraciju. Polazeći od osnovne teze da više nema moćnih institucionalnih normi u kasnom kapitalizmu, društvene pokrete on je htio ili ne htio sveo na rezidualnu kategoriju društvene akcije bilo da je ona anomična ili reakcionarna. Drugim rečima, društveni pokreti se celim bićem smatraju križnom pojmom. Samo teorija kreativnog potencijala društvenih pokreta u odnosu na institucionalizaciju društva može još da oživi nadu da krize mogu da ožive carstvo javnosti.

Habermas tvrdi da se novi društveni sukobi pojavljuju na sastavu između sistema i sveta života. Ali, kad se moderno gradansko društvo jednom analizira isključivo posredstvom upravljačkih mehanizama, kad se jednom sam sistem ličnosti postavi kao nosilac univerzal-

tar kulturnog polja otvorenog za suprotne tumačenjima. Društvo se ne analizira kao društveni sistem koji vodi unutrašnja logika, nego kao polje društvene akcije. Klasna borba i društveni pokret postaju sinonimi jer su uključeni u borbu za kontrolu nad »istoričnošću ili nad društvenom rada (grupe društvenih aktera) koje upravlja sobom putem uvođenja normi, institucija i praksi.²⁰

Turenova teorija društvenih pokreta gaji nadu da će odbraniti neprekinitnut značaj običanog, demokratskog sna o samokonstituisanom društvu. On namerava da spase analizu domena društvene akcije od potčinjavanja istorijskom razvoju u marksizmu, od poretku u funkcionalizmu i strukturalizmu, i od potčinjavanja moći u post-strukturalizmu. Tako on poziva na »post-marksističku analizu koja bi konačno dala centralno mesto klasnim odnosima i društvenim pokretima, a time i konfliktnoj akciji za društvenu kontrolu kulturnog polja, koju ovi pokreti još uvek ne mogu da dostignu po marksizmu, i što im se osporava od strane onih koji ne vide drugog neprijatelja osim države...²¹ U tu svrhu, on pravi oštru razliku između dijahronih i sinhronih osi analize. Sistem, kriza, protivrečnost, razvoj, smešteni su na dijahronoj osi kao i njihovi referenti: država, politička akcija, reforma, ekonomija, revolucija. Za Turena je država središnji čimilac prelaska iz jednog sistema istorijske akcije u drugi i ključna institucija za održavanje poretki.

□ □ □

Jean Cohen »Between Crisis management and Social Movements: the Place of institutional Reform; Telos, 1982, No. 52

Sa engleskog:
Valentina Krtinić

[16] Shodno tome, Habermas redereni pojam »organizacijskog principa« na apstraktijennom nivou. Organizacijski princip društva identificuje institucionalne granice za moguće širenje upravljačke sposobnosti, rang varijacije za interpretativne sisteme, kao i mogućnost učenja uključenju u moralni razvoj koja obezbeđuje društveni identitet.

[17] Ovo je često bilo pogrešno shvaćeno. Take Ben-Habib osporava da Habermas nudi čisto normativnu političku teoriju diskurzivne transformacije volje koja artikuliše post-konvencionalnu etiku kao puko trebanje. Shodno tome, kontrapunktualno pojmljena struktura diskurzivnog-racionačkog, artikuliše emancipatorni ideal koji ne može da vodi revolucionarnu praksu jer ne pripada istoriji života nikakvih društvenih subjekata. Ali Habermas izričito zahteva da treba da se artikuliše razina moralnog razvoja koja se zaista može pronaći u društvenim identitetima pristinih aktera. Vidi Seyla Ben-Habib, »Modernity and Rationalization in the Tradition of Critical Theory,« Telos, 49 [Fall 1981].

[18] Habermas, »Legitimation Crisis,« op. cit., pp. 90–91.

[19] Jürgen Habermas, »The Dialectics of Rationalization and New Social Movements,« Telos, 49 [Fall 1981], pp. 5–37.

[20] Turenova teorija akcije akcije reformulise Parsonsovu teoriju društvenog sistema. Teoriju društvenih pokreta tako staje uporedno sa Parsonsom teorijom pojedinačne akcije: društveni pokreti dešavaju se u meni i drugom — što objašnjava zašto su uveliča dva društvena pokreta ako ih uposte ima, vezana za zajedničko kulturno polje. Vidi, Touraine, »The Voice and the Eye,« op. cit., pp. 77–102.

[21] Ibid., pp. 56, 81.

